

Vydání knihy bylo schváleno vědeckou radou nakladatelství.

Oskar Krejčí

MEZINÁRODNÍ POLITIKA

Vydalo nakladatelství Ekopress, s. r. o.

K Oboře 578, Osnice, Jesenice

6. upravené vydání, v Ekopressu 5., Praha, 2021

Odpovědná redaktorka Iva Kapcová

Obálka akademický sochař Štěpán Kotrba

Foto na zadní straně obálky Jiří Skupien

Sazba Karel Novák

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této knihy nesmí být reprodukována žádnou formou, elektronickým, optickým, audio, mechanickým či jiným způsobem, včetně systémů na ukládání a vyhledávání informací, bez písemného souhlasu vydavatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

www.EKOPRESS.cz

.....
© Prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc., 1996, 2001, 2007, 2010, 2014, 2021

© EKOPRESS, s. r. o., 2001, 2007, 2010, 2014, 2021
.....

ISBN 978-80-87865-63-7

Obsah

Mapy, tabulky, schémata, grafy	7
Úvod k 6. vydání	13

Prolog

1/ POVAHA MEZINÁRODNÍ POLITIKY	15
--------------------------------------	----

I. část

GLOBALNÍ POLITICKÝ SYSTÉM

A. HISTORICKÉ SCHÉMA VÝVOJE SVĚTOVÉHO SYSTÉMU

2/ PREMODERNÍ SVĚT	27
3/ ZROD SVĚTOVÉHO SYSTÉMU	41
4/ EVROPSKÝ KONCERT	63
5/ SVĚTOVÉ VÁLKY	79
6/ STUDENÁ VÁLKA	97

B. SYSTÉMOVÁ ROVNOVÁHA

7/ MOC A ROVNOVÁHA	129
8/ KONFLIKT, KRIZE, NÁSILÍ	151
9/ MULTIPOLARITA, BIPOLARITA, HEGEMONIE	169
10/ KOLEKTIVNÍ BEZPEČNOST	187
11/ SVĚTOVÝ STÁT	197

C. AKTÉŘI SVĚTOVÉ POLITIKY

12/ STÁT A JEHO ÚZEMÍ	205
13/ OBYVATELSTVO A NÁROD	215
14/ SUVERENITA STÁTU	231
15/ MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE	241
16/ GLOBALIZACE A SMÍŠENÝ SYSTÉM	267

II. část

POLITICKÝ PROCES

D. ZAHRANIČNÍ POLITIKA

17/ NÁRODNÍ ZÁJEM	293
18/ DOKTRÍNA, STRATEGIE A TECHNIKY	303
19/ INSTITUCE	321
20/ STÁTNÍK	333

E. KOOPERACE

21/ DIPLOMACIE	359
----------------------	-----

MEZINÁRODNÍ POLITIKA

22/ PRÁVO A REŽIM	387
23/ LIDSKÁ PRÁVA A MORÁLKA	411

F. KONFLIKT

24/ PROPAGANDA, ŠPIONÁŽ, TERORISMUS	433
25/ VÁLKA	461
26/ ZBROJENÍ A ODZBROJENÍ	483

III. část

TEORIE MEZINÁRODNÍ POLITIKY

G. REALISMUS

27/ PROTOTEORIE	513
28/ GEOPOLITIKA	535
29/ POLITICKÝ REALISMUS	559
30/ TEORIE ZÁVISLOSTI	571
31/ ANGLICKÁ ŠKOLA	583

H. IDEALISTICKÉ PARADIGMA

32/ POLITICKÝ IDEALISMUS	591
33/ FUNKCIONALISMUS	601
34/ LIBERALISMUS	609
35/ KONSTRUKTIVISMUS	625

I. METODOLOGICKÉ IMPULZY

36/ BEHAVIORÁLNÍ REVOLUCE	633
38/ SYSTÉMOVÁ TEORIE	655
39/ TEORIE HER	663
40/ ROZKVĚT, ČI KRIZE TEORIE?	671

Epilog

41/ BUDOUCNOST GLOBÁLNÍ POLITIKY	681
--	-----

Slovník základních pojmů	703
--------------------------------	-----

Odkazy	739
--------------	-----

Použité zdroje	771
----------------------	-----

Věcný rejstřík	793
----------------------	-----

Mapy, tabulky, schémata, grafy

MAPY

Mapa č. 1: Eratosthénova vize světa	32
Mapa č. 2: Ebstorfská mapa (první polovina 14. století)	37
Mapa č. 3: Mocenská centra světa v 16. století	47
Mapa č. 4: Evropa roku 1810.	53
Mapa č. 5: Evropské koloniální říše v roce 1750.	59
Mapa č. 6: Britská říše na přelomu 19. a 20. století.	65
Mapa č. 7: Evropa po vídeňském kongresu roku 1815	67
Mapa č. 8: Svět v roce 1908.	80
Mapa č. 9: Evropa po 1. světové válce.	87
Mapa č. 10: Svět v roce 1942.	92
Mapa č. 11: Svět v šedesátých letech 20. století	118
Mapa č. 12: Svět koncem 20. století	122
Mapa č. 13: Rozšiřování NATO.	247
Mapa č. 14: Rozšiřování Evropské unie, 2019	255
Mapa č. 15: Panevropa a ostatní světové regiony	284
Mapa č. 16: Mackinderova představa světa z roku 1904.	542
Mapa č. 17: Americkocentristická projekce.	545
Mapa č. 18: Polární projekce světa	552
Mapa č. 19: Osy kontinentů	553
Mapa č. 20: Huntingtonovy konfliktní civilizace.	556
Mapa č. 21: Pacifickocentristická projekce světa	692

TABULKY

Tabulka č. 1: Mechanismus kontroly v politickém systému	21
Tabulka č. 2: Determinanty zahraniční politiky.	22
Tabulka č. 3: Velikost vybraných starověkých a středověkých států (v milionech km ²).	38
Tabulka č. 4: Populace a HDP světa, Číny a vybraných regionů, 0–1500.	39
Tabulka č. 5: Počet vojáků v armádách mocností, 1470–1660 (v tisících)	44
Tabulka č. 6: Čínská „námořní diplomacie, 1405–1433	48
Tabulka č. 7: Počet vojáků v armádách mocností, 1690–1814 (v tisících)	57
Tabulka č. 8: Počet válečných lodí, 1689–1815.	58
Tabulka č. 9: Počet obětí v největších válkách, 1618–1815	60
Tabulka č. 10: Podíl vybraných států a regionů na světovém HDP a změny v počtu obyvatel, 1500–1913 (HDP v procentech; obyvatelstvo v tisících).	64
Tabulka č. 11: Podíl na evropské ekonomické moci, 1816–1900 (v procentech)	64
Tabulka č. 12: Vojenský personál mocností, 1816–1880 (v tisících).	71
Tabulka č. 13: Války mezi členy světového systému, 1815–1913.	73
Tabulka č. 14: Počet padlých a zemřelých na zranění ve válkách evropských zemí, 1815–1914.	74

MEZINÁRODNÍ POLITIKA

Tabulka č. 15: Podíl na evropské ekonomické moci, 1880–1920 (v procentech)	81
Tabulka č. 16: Tonáž válečných lodí mocností, 1880–1914 (tisících tun)	84
Tabulka č. 17: Stavby armád a válečného námořnictva v předvečer 1. světové války (v tisících)	85
Tabulka č. 18: Oběti 1. světové války	86
Tabulka č. 19: Války mezi členy světového systému, 1914–1945.	90
Tabulka č. 20: Podíl na evropské ekonomické moci, 1913–1920 (v procentech)	91
Tabulka č. 21: Jaderné bombardování Japonska	91
Tabulka č. 22: Lidské oběti 2. světové války	94
Tabulka č. 23: Vývoj zbraní v době studené války	99
Tabulka č. 24: Jaderný arzenál USA a SSSR v době kubánské raketové krize, 1962	102
Tabulka č. 25: Vojenské výdaje v průběhu studené války (v miliardách dolarů).	103
Tabulka č. 26: Konzervatismus versus liberalismus v USA	111
Tabulka č. 27: Války mezi členy světového systému, 1945–1988.	114
Tabulka č. 28: Megatémata válek v letech 1945 až 1989	115
Tabulka č. 29: Chronologie dekolonizace	116
Tabulka č. 30: Index měkké moci, 2020	121
Tabulka č. 31: Dva světové systémy	124
Tabulka č. 32: Index schopnosti válčit, 2000.	134
Tabulka č. 33: Index měkké moci, 2020	135
Tabulka č. 34: Eskalace konfliktu	153
Tabulka č. 35: Sekuritizace z pohledu analytických rovin.	156
Tabulka č. 36: Geopolitická námořní ohniska globální ropné sítě.	160
Tabulka č. 37: Odhadovaný počet úmrtí v důsledku násilí, 2000	161
Tabulka č. 38: Porovnání velikosti vybraných států světa.	170
Tabulka č. 39: Mocnosti, 1700–1995.	173
Tabulka č. 40: Velmocenská rivalita o hegemonistické postavení do roku 1989.	182
Tabulka č. 41: Mírové operace OSN, březen 2020	192
Tabulka č. 42: Typy integrace	201
Tabulka č. 43: Odlišnost vybraných mezinárodních aktérů.	206
Tabulka č. 44: Typy společností.	206
Tabulka č. 45: Zájmové osoby Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky, konec roku 2018.	217
Tabulka č. 46: Největší skupiny běženců, konec roku 2018	218
Tabulka č. 47: Národy v současných státech	225
Tabulka č. 48: Počet mezinárodních organizací.	242
Tabulka č. 49: Orgány OSN a přidružené organizace	252
Tabulka č. 50: Chronologie evropské integrace.	256
Tabulka č. 51: Největší nadnárodní korporace a vybrané státy, 2019 (v miliardách dolarů)	264
Tabulka č. 52: Zdroje síly při jednání hostitelského státu a nadnárodní korporace.	265
Tabulka č. 53: Přímé zahraniční investice, 2013–2018 (v milionech dolarů)	268
Tabulka č. 54: Světový ekonomický rozvoj, 1500–2030.	269
Tabulka č. 55: Podíl vybraných mocností a západní Evropy na hrubém světovém produktu, 1500–1973 (v procentech)	271
Tabulka č. 56: Podíl na světovém HDP, 2000–2024 (údaje v procentech)	272

Tabulka č. 57: Rozložení práv v MMF, březen 2020	275
Tabulka č. 58: Vývoj představ o ekonomicky nejmocnějších státech	276
Tabulka č. 59: Dva typy mezinárodního systému	277
Tabulka č. 60: Tři typy států v současném mezinárodním systému.	281
Tabulka č. 61: Zahraniční politika USA podle Republikánské a Demokratické strany (volby 2020)	298
Tabulka č. 62: Nejvýznamnější doktríny a strategie USA	313
Tabulka č. 63: Národní bezpečnostní strategie USA	315
Tabulka č. 64: Strategické koncepce NATO, 1999 a 2010.	317
Tabulka č. 65: Proměna povahy zahraniční politiky	325
Tabulka č. 66: Veřejnost USA a tři války	331
Tabulka č. 67: Racionalita v zahraniční politice	337
Tabulka č. 68: Chování mocenské elity v době krize.	347
Tabulka č. 69: Mnohostranná embarga OSN a EU na zbraně, 2020	381
Tabulka č. 70: Ekonomické sankce podle typu aktérů a cílů	383
Tabulka č. 71: Ženevská konvence	402
Tabulka č. 72: Závěry Haagských mezinárodních konferencí, 1899 a 1907	403
Tabulka č. 73: Principy spravedlivé války	408
Tabulka č. 74: Mezinárodní režim lidských práv, 1945–2005	413
Tabulka č. 75: Čistá oficiální rozvojová pomoc vybraných států, 2018	426
Tabulka č. 76: Vítězové soutěže o zahraniční pomoc USA , fiskální rok 2011 (v miliardách USD)	428
Tabulka č. 77: Cíle donátorů při dvoustranné ekonomické pomoci.	428
Tabulka č. 78: Počet uživatelů internetu ve světě	437
Tabulka č. 79: Nejznámější agentury a vysílání do zahraničí	439
Tabulka č. 80: Nejznámější zpravodajské služby vybraných států	444
Tabulka č. 81: Zpravodajská komunita USA	445
Tabulka č. 82: Rozpočet zpravodajské komunity USA (v miliardách USD).	446
Tabulka č. 83: Války mezi státy v období let 1816 až 1988	462
Tabulka č. 84: Frekvence sporných témat ústících ve válku	463
Tabulka č. 85: Jaderné zásoby velmocí, začátek roku 2020	467
Tabulka č. 86: Strategická triáda USA a Ruska	470
Tabulka č. 87: Přímé lidské ztráty v hlavních válečných zónách Západu, 2001–2019	478
Tabulka č. 88: Válečné milénium.	481
Tabulka č. 89: Státy s největšími vojenskými výdaji, 2019 (v běžných cenách a směnných kurzech)	485
Tabulka č. 90: Největší firmy vyrábějící zbraně, 2018	486
Tabulka č. 91: Největší vývozci a dovozci zbraní, 2015–2019	486
Tabulka č. 92: Největší vývozci a dovozci malých zbraní, 2016.	488
Tabulka č. 93: Počty testů jaderných zbraní, 1945–2020.	490
Tabulka č. 94: Oficiálně navrhované výdaje USA na jaderné zbraně, 2013–2022 (v miliardách dolarů)	490
Tabulka č. 95: Cesta USA k jadernému odzbrojení	491
Tabulka č. 96: Hlavní multilaterální dohody o zbrojení	494
Tabulka č. 97: Hlavní dohody o kontrole zbrojení mezi USA a Ruskem (SSSR a státy SNS).	501

MEZINÁRODNÍ POLITIKA

Tabulka č. 98: Smlouvy o omezení strategických zbraní.	505
Tabulka č. 99: Ideologické rozdíly.	530
Tabulka č. 100: Geopolitický diskurz	546
Tabulka č. 101: Hlavní teorie školy politického realismu	568
Tabulka č. 102: Vývoj životních podmínek v různých regionech, 1980–2012 (index lidského rozvoje).	581
Tabulka č. 103: Struktura moci podle Josepha Nye.	615
Tabulka č. 104: Největší státní vlastníci zlata, 2020	622
Tabulka č. 105: Závislost USA na dovozu surovin	622
Tabulka č. 106: Tři příběhy mezinárodní anarchie	627
Tabulka č. 107: Charakteristika aktérů v teoriích mezinárodní politiky	644
Tabulka č. 108: Modely analýzy zahraniční politiky podle G. Allisona a J. Steinbrunera	651
Tabulka č. 109: Sociologické vize mezinárodní politiky.	674
Tabulka č. 110: Paradigmata a teorie mezinárodní politiky.	675
Tabulka č. 111: Představy o budoucnosti světové politiky	682
Tabulka č. 112: Vojenský personál USA doma a v zahraničí, 1985–2019.	684
Tabulka č. 113: Hrubý federální dluh USA, 1970–2020	685
Tabulka č. 114: Index lidského rozvoje států BRICS, 1990–2018	687
Tabulka č. 115: Státy s největšími rezervami, BRICS a G-7.	688
Tabulka č. 116: Počet patentových žádostí	688
Tabulka č. 117: Čínská ekonomika a vojenské výdaje, 2012–2017.	691
Tabulka č. 118: Hlavní náboženské skupiny, 2010 a 2050	694
Tabulka č. 119: Velikost HDP vybraných mocností, 1980–2019 (podle parity kupní síly, v miliardách dolarů)	696

SCHÉMATA

Schéma č. 1: Vnitrostátní politický systém	17
Schéma č. 2: Světový politický systém	19
Schéma č. 3: Bi-polycentrismus od sedmdesátých let do konce studené války.	113
Schéma č. 4: Změna rovnováhy a riziko války	141
Schéma č. 5: Konflikt – krize – válka	152
Schéma č. 6: Životní cyklus konfliktu	154
Schéma č. 7: Mocenská pyramida ve světovém politickém systému	174
Schéma č. 8: Multipolární systém evropského koncertu	176
Schéma č. 9: Bezpečnostní architektura Evropy v roce 1914	179
Schéma č. 10: Idea kolektivní bezpečnosti	188
Schéma č. 11: „Kolektivní bezpečnost“ jako konflikt aliancí	195
Schéma č. 12: Světový stát.	199
Schéma č. 13: Počet států.	214
Schéma č. 14: Klasifikace mezistátních organizací	243
Schéma č. 15: Politicko-bezpečnostní architektura Evropy.	243
Schéma č. 16: Civilní a vojenská struktura NATO	246
Schéma č. 17: Hlavní orgány OSN	250
Schéma č. 18: Typy mezinárodních sítí	285
Schéma č. 19: Struktura národních zájmů	296

Schéma č. 20: Struktura ministerstva zahraničních věcí USA	323
Schéma č. 21: Rozhodování o zahraničněpolitických otázkách v Ruské federaci	324
Schéma č. 22: Faktory rozhodování v zahraniční politice	335
Schéma č. 23: Bezpečnostní dilema jako hra	354
Schéma č. 24: Členění diplomatických tříd a hodností	369
Schéma č. 25: Formální uspořádání vyjednávání	375
Schéma č. 26: Kapacita jaderných náloží	467
Schéma č. 27: Vztahy ideologií	532
Schéma č. 28: Funkcionální integrace	604
Schéma č. 29: Svět mezi realismem a komplexní závislostí	617
Schéma č. 30: Stát jako aktér	642
Schéma č. 31: Matice hry s identickými zájmy	664
Schéma č. 32: Matice hry s protikladnými zájmy	665
Schéma č. 33: Matice hry se smíšenými zájmy	665
Schéma č. 34: Věžňovo dilema	666
Schéma č. 35: Hra na kuře	667
Schéma č. 36: Scénáře vývoje světa	698

GRAFY

Graf č. 1: Kolísání přírůstku světových vojenských výdajů, 1951–1988	104
Graf č. 2: Sovětsko-americké vztahy, 1948–1991	105
Graf č. 3: Počet vládních a nevládních organizací, 1900–2001	123
Graf č. 4: Typy a vývoj ozbrojených konfliktů, 1946–2018	154
Graf č. 5: Počet konfliktů ve světě v letech 2018 a 2019	156
Graf č. 6: Možné interakce při růstu počtu států	178
Graf č. 7: Pravděpodobnost a důsledky války v různých strukturách hegemonie	181
Graf č. 8: Vývoj mocenských potenciálů vybraných aktérů do roku 2030	186
Graf č. 9: Počet obyvatel světa	215
Graf č. 10: Etnické války ve světě, 1955–2003	229
Graf č. 11: Růst počtu členských států OSN	249
Graf č. 12: Indiferenční mapa volby „děla, nebo máslo“	306
Graf č. 13: Triumf obchodu nad rozvojovou pomocí	427
Graf č. 14: Korelace mezi dodávkami zbraní a kooperací adresáta s dodavatelem	429
Graf č. 15: Akty mezinárodního terorismu, 1975–2003	456
Graf č. 16: Trendy podle typu ozbrojených konfliktů, 1946–2017	479
Graf č. 17: Intenzita konfliktů ve světě, 2018 a 2019	479
Graf č. 18: Regionální vojenské výdaje, 2019 (údaje v procentech)	484
Graf č. 19: Ziskový vektor hry s identickými zájmy	664
Graf č. 20: Ziskový vektor hry s protikladnými zájmy	665
Graf č. 21: Ziskový vektor hry se smíšenými zájmy	665
Graf č. 22: Velikost hrubého domácího produktu Číny a USA podle parity kupní síly (miliardy dolarů)	687
Graf č. 23: Produkce a spotřeba ropy v Číně (tisíc barelů za den)	690
Graf č. 24: Snižování vojenské převahy USA nad Čínou, 2015 a 2025	691

Úvod k 6. vydání

Pro většinu lidí jsou úvahy o mezinárodní politice diskusí za hranicí osobní zkušenosti a také trochu exkluzivním tématem pro vyvolené. I zprostředkovaný kontakt může být zavádějící: pohled na válku v televizním přenosu se podobá hranému filmu, koupě zahraničního zboží nákupu domácích výrobků, pohraniční kontrola koná podle předpisů obdobně jako policisté v rodném městě – a přece se jedná o něco jiného. Onou tajuplnou odlišností však nejsou jen pompézní summity či recepce diplomatů. To podstatné, co činí z mezinárodní politiky něco zvláštního, je osobité fungování moci ve světovém politickém systému.

Chápání mezinárodní politiky v této knize nijak zásadně nevybočuje z tradičního pojetí. Toto konstatování v první řadě znamená, že kniha nepojednává o politice mezi národy, ale převážně o politice mezi státy, a to především mocností. Zároveň ale ukazuje, že dnes již nejde pouze o politiku mezi státy, byť je tato část mezinárodní politiky, pomocí které vlády suverénních států usilují o zajištění své bezpečnosti a naplnění dalších mnohdy konfliktních cílů a záměrů, nejdůležitější.

*Jestliže je spojení „politika mezi státy“ příliš úzké, pak pojem „mezinárodní vztahy“ je naopak pro tuto studii příliš široký – kniha se totiž zaměřuje na ty části mezinárodních vztahů, které mají bezprostředně politický charakter, a stranou ponechává vztahy ekonomické, sociální, kulturní, ekologické. V tomto smyslu se tedy nejedná o „mezi-národní“ politiku ani o mezinárodní vztahy, ale o světovou politiku. Pojem „světová politika“ je však v českém prostředí často chápán jako politika ve světě, tedy například vnitrostátní politika v jiném státě, či politika týkající se světa jako celku atd. Proto byl pro knihu použit tradiční, z hlediska sémantiky nepřesný, v zásadě však srozumitelný název – **Mezinárodní politika**.*

Říká se, že teorií mezinárodní politiky se zabývají lidé, kteří špatně znají filosofii, sociologii, právo, antropologii, etnografii, historii, zeměpis, ekonomii, psychologii atd. V této uctivé ironii se skrývá dvojitá pravda. Předně je vždy nutné vnímat teorii mezinárodní politiky jako mezivědní obor. Zároveň je to obor, který vyrůstá ze styku jiných věd – což je dotyk, kde poznání vždy jiskří, ale kde se též poznání často pohybuje s určitým zpožděním za výchozími vědními obory. I v této knize se poznávání mezinárodní politiky pohybuje po horních vrstvách různých vědních oborů. Zkušenost však praví, že porozumět mezinárodní politice, dohledat její zákonitosti a případně i předvídat, vyžaduje především znalosti z historie a filosofie, a to v moderním slova smyslu: filosofické závěry a teoreticko-metodologické principy výzkumu vyžadují oporu v sociologii, psychologii, ekonomii a dalších vědách.

* * *

*Od okamžiku, kdy se kniha **Mezinárodní politika** objevila na knižních pultech, uplynulo téměř čtvrt století; přibyla ještě čtyři další pozměněná vydání. Při každé nové reedici byl text podroben revizi, přičemž v pátém vydání došlo k zásadnějším úpravám, a to včetně stavby celého díla. Kniha tak svými změnami reaguje na rozvoj teorie mezinárodních vztahů ve světě, v Česku i na Slovensku, a v neposlední řadě na nebývalý nárůst empirických dat, které přinesl Internet. Snaží se zachytit probíhající zásadní změny ve struktuře světového politického systému, ale i nové jevy v jeho rovnováze.*

MEZINÁRODNÍ POLITIKA

*Mnohé úpravy v textu knihy **Mezinárodní politika** vznikly díky recenzím, které doprovázely její jednotlivá vydání, a které pomáhaly autorovi při hledání nových přístupů. Směřování úprav se ozřejmovalo i díky mnoha diskusím, a to zvláště se studenty Vysoké školy mezinárodních a veřejných vztahů Praha, včetně posluchačů jejího Vzdělávacího a konzultačního institutu v Bratislavě, a Fakulty politických věd a mezinárodních vztahů UMB v Banské Bystrici. Velmi přínosné byly i debaty s kolegy na těchto pracovištích, ale i na Ústavu politických věd SAV v Bratislavě a v posledních letech především na Institutu globálních studií Univerzity Jana Amose Komenského Praha. Jim všem patří autorův dík.*

* * *

*Po všech změnách, kterými prošla, ani v tomto šestém vydání kniha **Mezinárodní politika** neusiluje o novou teorii: ctižádost autora představit své vlastní názory byla na řadě míst textu potlačena ve snaze přiblížit čtenáři teoretické znalosti mezinárodních vztahů v dnešní světové akademické obci. Autorovy ideové představy jsou především vtěleny do koncepce knihy a shrnuty v jejím epilogu.*

Praha, březen 2021

Prolog

1/ POVAHA MEZINÁRODNÍ POLITIKY

Přestože se teoretici neshodnou, co je podstata mezinárodní politiky a jaká je její budoucnost, všichni uznávají, že mezinárodní politika je arénou, kde se stýkají a potýkají aktéři vybavení mocí. Je tomu tak proto, že politické vztahy se utvářejí v procesu organizování společnosti prostřednictvím moci. **Slovo MOC slouží v tomto případě k označení duševní a fyzické schopnosti aktérů politiky dosáhnout požadovaných účinků. Moc je tedy schopnost v případě potřeby překonat odpor a dosáhnout kontroly jiných politických aktérů, či alespoň ovlivnit jejich jednání.** Moc napomáhá fungování společnosti: zajišťuje stabilitu základních vztahů jednotlivců, skupin a tříd ve společnosti, vytváří rovnováhu mezi jejich často se křížícími zájmy tím, že některé upřednostňuje a jiné potlačuje, a někdy navíc přidává vědomě zacílené změny těchto vztahů. Politika je tedy zdrojem stability i dynamiky – naplňování společných cílů, a to včetně zajišťování podmínek pro život jednotlivců. **Moc pomáhá dosáhnout potřebné společenské harmonie, kooperace či vyvážení tlaků v praktické činnosti jednotlivců a skupin.**

Jako nástroj v rukou konkrétních jednotlivců a skupin se však moc často mění v asociální nástroj a slouží proti skutečným zájmům skupiny, v jejímž rámci působí. Sobectví i nedostatek moudrosti nositelů moci mohou místo hledání harmonie odlišných a rozporných zájmů jednotlivců a skupin ve společnosti vytvořit z rozdílu krutou nadvládu, vykořisťování a existenční konflikt. Navíc aktivita moci směřující ke změně je v politice vždy někým chtěná a někým nežádaná. Také dosažený výsledek zpravidla není totožný s přáním iniciátora změn – chybný odhad vlastních možností a schopností může spojit i dobré úmysly s protispoločenskými výsledky. **Moc je dobrodiním i neštěstím lidských dějin.** Tuto skutečnost lze v oblasti mezinárodní politiky vyjádřit i pomocí analogie: jak píše John Mearsheimer, „co jsou pro ekonomiku peníze, moc je pro mezinárodní vztahy“.¹

Moc jako možnost dosažení určitého cíle je u jedince či skupiny spojena se společenskou pozicí – možnost v tomto případě zahrnuje souhrn okolností, za nichž lze toto jednání uskutečnit. Odlišné potřeby a zájmy mají jednotlivci i skupiny nejen díky svým morálním a intelektuálním předpokladům, ale též díky rozdílným pozicím ve společnosti. Přitom právě pozice naznačuje, jaký je potenciál možností naplnit své potřeby a zájmy. Pozice a mocenské kapacity jednotlivců i skupin nejsou tedy stejné – **politická teorie je do značné míry teorií nerovnosti.**

Jakýkoliv pohled na politiku ukazuje, že mocenské kapacity jednotlivců a skupin jsou nejen nerovné, ale často i obrácené proti sobě: jsou nástroji, které se užívají při realizaci rozdílných, často přímo protikladných zájmů. **Skutečná moc jednotlivců a skupin je proto vektorovým výsledkem tlaků mocenských ambicí z různých center.** K překonání anarchie vzniklé v důsledku nepřetržitého střetávání mocenských schopností různých jednotlivců a skupin vznikla **institute**,

jejíž potenciál umožňuje získat rozhodující postavení v těchto konfliktech a dát jim podobu, která kolektivně lidí umožňuje nejen přežít, ale i rozvíjet se – STÁT. Jeho postavení ve vztahu k mocenské žádostivosti lidí je tak výjimečné, že reálný rozsah mocenských možností jednotlivců a skupin je zpravidla spojen s jejich pozicí ve státním aparátu. **Stát je nositelem nejvyšší, suverénní moci. Je mimo jiné institucí organizovaného, suverénního a legalizovaného násilí na určitém obývaném území.** Státní moc může být ovšem užívána i tvořivým způsobem k naplňování společenských potřeb. V každém případě má stát natolik centrální postavení ve společnosti, že boj o moc má v první řadě podobu boje o moc ve státě a mezi státy.

Z této charakteristiky je zřejmé, že hovořit o mezinárodní politice znamená hovořit o lidech a o státu. Ale nejen o nich. Studium mezinárodní politiky lze začít u některé ze tří, dále dělitelných rovin, v nichž se projevuje či s nimiž souvisí:

- **ČLOVĚK**, který do mezinárodní politiky vstupuje v různých podobách:
 - jako **rozhodovatel-státník**,
 - jako **příslušník určité rozhodovací skupiny**,
 - jako **součást veřejnosti**,
 - jako **objekt mezinárodního práva**.
- **INSTITUTE**:
 - **státy**,
 - **mezinárodní organizace vzniklé dohodou států**,
 - **mezinárodní organizace nevládní povahy**, které mohou být zřízeny k naplnění politických cílů, nebo i cílů nepolitických, ale mezinárodní politiky se dotýkají,
 - **režim**, tedy soubor zvyklostí a právních norem, které ovlivňují rozhodování a jednání aktérů.
- **SVĚTOVÝ POLITICKÝ SYSTÉM**.

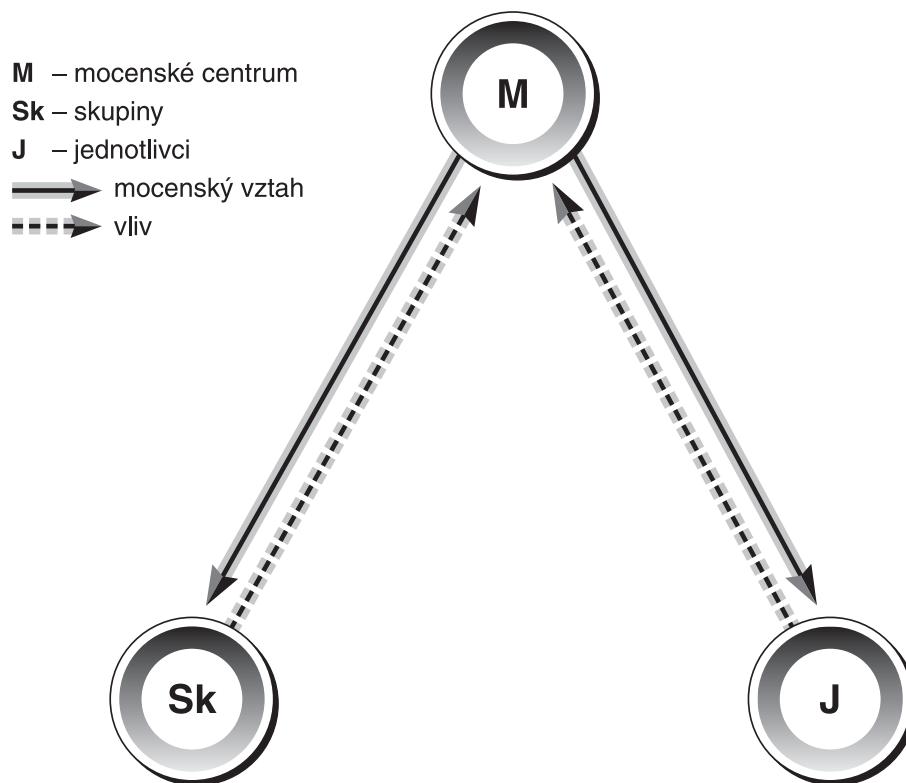
V každé z těchto rovin a vrstev lze zachytit specifické projevy obecných zákonitostí mezinárodní politiky, každá má ale i své vlastní zákonitosti a zvláštnosti. Prostřednictvím každé z nich lze pohlédnout na mezinárodní politiku jako celek – ovšem jen za předpokladu, že pohled pronikne do všech ostatních rovin. Nejvhodnější je ale začít výzkum z úrovně systému, neboť tento zorný úhel nejlépe umožňuje zachytit odlišnost mezinárodní a vnitřní politiky.

Pojem „systém“ bývá definován velice různorodě. V této knize **je SYSTÉM souborem komponentů či elementů spojených zvláštními vztahy ve strukturovaný celek nové kvality**; vzniklý celek je tedy víc než prostý součet částí. Všechny užití pojmy – komponenty a elementy, vztahy a struktura – mají velký význam a jejich proměny znamenají změny systému. Ke zvláštní povaze vztahu komponentů a elementů patří, že **systém může existovat jako celek jen tehdy, kdy jsou jeho části v rovnováze**, jako například atom či sluneční soustava. Ztráta rovnováhy je známkou rozpadu systému či jeho kvalitativní změny. Úvahy o takto významné roli rovnováhy – samozřejmě bez použití dnes známých výrazů – lze nalézt již ve starověku, například u čínských filozofů diskutujících o *jin* a *jang* či v Hippokratových představách o harmonii tělesných šťáv v lidském organismu jako předpokladu fyzického a duševního zdraví.

Vytvoření státu na určitém území znamená, že vzniklo dvojí sociálně-politické prostředí: vnitrostátní a mezistátní.

- I. Sociální a politické bytí se především odehrává uvnitř geograficky ohraničeného prostředí státu. **Vnitrostátní politický život je především dán existencí jednoho rozhodujícího mo-**

mocenského centra v politickém systému – těžiště státní mocenské struktury. Toto **jedno mocenské ústředí cílevědomě** (to samozřejmě neznamena, že správně) **určuje povahu rovnováhy ve vnitrostátním politickém systému.** Samotný vnitrostátní politický systém není totožný se státním systémem. Zahrnuje totiž i takové nestátní instituce, jako jsou například politické strany či nátlakové skupiny. Stát však je nejmocnější částí tohoto vnitrostátního systému. Význam mocenského centra státu je dán tím, že má schopnost – v případě nutnosti i pomocí užití fyzické síly – vyvolat či vynutit si požadované chování jednotlivců, skupin a institucí na území daného státu. Přitom ne všichni jedinci, skupiny a instituce jsou z tohoto hlediska stejně významní. Říci, že systémová rovnováha je určována chováním státu, je téměř totéž jako říci, že je v první řadě dána zájmy a činy mocenské elity. Zájmy jednotlivců, skupin a institucí jsou podřizovány sociálním představám a individuálním zájmům držitelů státní moci. **Schéma číslo 1 znázorňuje povahu mocenských vztahů uvnitř státu.**

Schéma č. 1: **Vnitrostátní politický systém**

Státní moc ve vnitrostátním politickém systému vystupuje ve své absolutní podobě. Vy-
mezuje legální rámec použití síly a zároveň je monopolním držitelem legitimního práva užívat sílu. Jsou ovšem známy příklady, kdy se některá instituce, skupina či jedinec vymkne z uvedeného schématu mocenského vztahu a činí si nárok na některé či všechny funkce, které v normálních podmínkách plní mocenské centrum. To však není podstatná charakteristika vnitrostátního politického systému, ale projev jeho krize. Tato krizová situace má teoreticky trojí vyústění, prakticky však jen dvojí možné řešení:

- Může se dočasně vytvořit dvoj- či vícevládí několika mocenských center, pro něž je příznačná rovnováha sil mezi původní státní mocí a novými schopnostmi obdařenými

Prolog

skupinami či institucemi. Tato situace je přechodná a může mít za následek jedno ze dvou vyústění.

- Prvním možným výsledkem je návrat k situaci, kdy v systému existuje pouze jedno mocenské centrum. Dojde k tomu buď v důsledku likvidace mocenského potenciálu opozice původním mocenským ústředím státu, nebo tak, že opoziční skupina či instituce převezme roli původního státního centra moci.
- Druhým možným výsledkem je rozpad vnitrostátního systému a vznik dvou či více nových státních útvarů.

II. Sociální a politický život se neodehrává pouze uvnitř státu, ale i vně jeho hranic, pravomocí a suverénních možností. V mezinárodních vztazích se stát setkává s jevy a procesy, které jsou mimo jeho kontrolu a jurisdikci. **Protože navenek politicky reprezentuje jednotlivce, skupiny a vnitrostátní instituce stát, je podstatná část politických vztahů v tomto vnějším prostředí vztahem mezi státy.**

Základní odlišnost vnitrostátního a světového politického systému spočívá v tom, že **SVĚTOVÝ POLITICKÝ SYSTÉM postrádá jeden centrální mocenský orgán, který by byl nadřazený jednotlivým komponentům**, tedy v první řadě státům, a který by vědomě určoval podobu světového politického systému. **Moc ve světovém politickém systému zůstává koncentrována v jednotlivých státech – je tudíž rozptýlená.** Jestliže existence několika nezávislých mocenských center znamená ve vnitrostátním politickém systému jen výjimečnou a dočasnou krizovou anomálii, ve světovém politickém systému představuje základní charakteristiku.

I když se často hovoří o mezinárodním společenství jako o globální politické instituci, **v mezinárodní sféře je politický zájem v první řadě státním zájmem.** Proto **hovořit o státním zájmu jako o dílčím zájmu ve světovém společenství není zcela přesné, neboť státní zájem není částí nějakého širokého politického zájmu, jemuž by byl podřízen** a jímž by byl omezen jak z hlediska obsahu, tak i z hlediska výběru prostředků; vzhledem ke konkrétnímu mocenskému potenciálu státu je státní zájem fakticky nadřazený obecnému či abstraktnímu zájmu všelidskému.

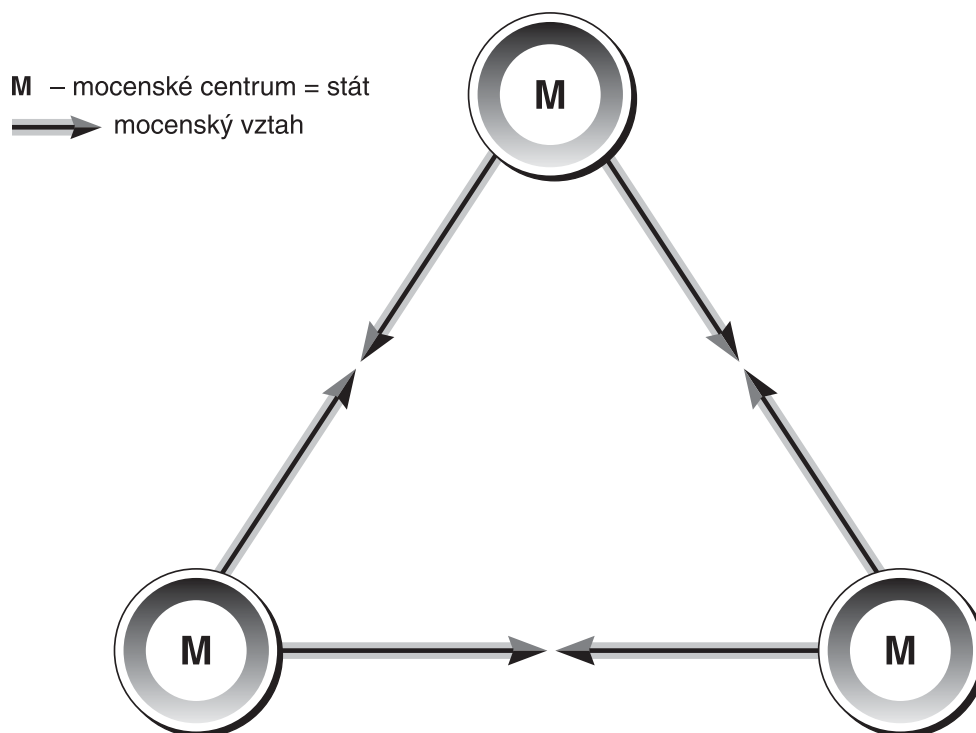
Ve světovém politickém systému vystupuje státní moc ve své relativní podobě. Protože nositelem moci zůstávají jednotlivé suverénní státy, moc ztrácí svoji integrační funkci, kterou plní uvnitř státu. Naopak, **ve světovém politickém systému je to právě státní moc, která podněcuje konkurenci, konflikt, anarchii – stává se zdrojem nerovnováhy.** Zákonitým důsledkem takovéto distribuce moci do jednotlivých komponentů světového politického systému je ve srovnání s vnitrostátním systémem jeho relativně malá soudržnost. **V podmínkách rozptylu moci do mnoha center je dosahováno celistvosti světového politického systému pouze živelným vytvořením rovnováhy mezi mocenskými potenciály jednotlivých států.** Takováto rovnováha státních mocí, či jak se častěji a ne zcela přesně říká **MOCENSKÁ ROVNOVÁHA**, je základní charakteristikou světového politického systému.

Rovnováha se ve světovém politickém systému vytváří jinak než v systému vnitrostátním. Mezistátní systém není ovládán aktivitou jednoho mocenského centra, nějakého subjektu. Světový politický systém patří mezi systémy se „skrytým regulačním mechanismem, v němž se rovnováhy dosahuje střetáváním protikladných procesů, různě nasměrovaných zájmů, cílů a záměrů států,“ píše Elgiz Pozdňakov.² Systém existuje v podmínkách homeostatické či dynamické rovnováhy. **Toto stálé narušování aktuálního stavu ekvilibria má svůj zdroj v nerovnoměrném vývoji států – tedy především v odlišném růstu či poklesu jejich moci a faktickém i případném užívání této moci.** Tato rovnováha je stále rozechvělá a plná pokusů o narušení její

podoby. Rovnováha ve světovém politickém systému je aktuálním projevem procesu střetávání mocí států, dočasným stavem v řetězci nerovnovážných stavů. Její význam je takový, že Kenneth Waltz v knize *Teorie mezinárodní politiky* tvrdí, „jestliže existuje nějaká specifická politická teorie mezinárodní politiky, pak je jí teorie mocenské rovnováhy“.³ Či, jak napsal Hedley Bull, „tuto anarchii je možné považovat za ústřední fakt mezinárodního života a výchozí bod teoretizování o něm“.⁴ Zachytit konkrétní podobu světového politického systému vyžaduje porozumět Heisenbergovu principu neurčitosti.

Rovnováhy ve světovém politickém systému je dosahováno v nepřetržitém procesu vyvažování měnících se mocenských potenciálů jednotlivých států. Význam mocenského potenciálu ve světové politice vede k tomu, že většina úvah o zákonitostech mezinárodní politiky se týká **mocností**. Tedy nositelů velké moci, ne malých států – právě mocnosti určují povahu mezinárodní politiky, malé státy se zpravidla přizpůsobují. Dosažená rovnováha je výrazem poměru aktivit různých státních aktérů, tedy snah nezávislých států a jejich koalic – je **vektorovým výsledkem mocenských aspirací států působících různými směry**. Proto je **rovnováhy ve světovém politickém systému dosahováno spontánně; není výsledkem rozhodnutí, světový politický systém nemá cílové chování**. Světová rovnováha je **vedlejším produktem aktivit jednotlivých států** usilujících v první řadě o zajištění vlastní bezpečnosti či nadvlády. Tuto **mocenskou rovnováhu jako způsob existence světového politického systému znázorňuje schéma číslo 2.**

Schéma č. 2: **Světový politický systém**

Přestože jsou to mocnosti, které určují konkrétní podobu světového politického systému v daném čase, i o nich platí, jak píše Mearsheimer, že jejich chování „je ovlivněno především vnějším prostředím, ne jejich vnitřními charakteristikami“.⁵ I když to státníci zpravidla popírají a dovolávají se vznešenějších pohnutek svého chování a jednání, většinou jsou vedeni mocenskými zájmy – a jiný přístup by se jim, vzhledem k povaze mezinárodního politického systému, vymstil.

Proto **lze nalézt u mocností stejné způsoby zahraničně-politického jednání bez ohledu na povahu jejich vnitropolitického režimu. A bez ohledu na letopočet.**

Nejvíce nedorozumění v pojetí vztahu mocenské rovnováhy a světového politického systému působí odlišná míra obecnosti při definování základních pojmů. Velice často je mocenská rovnováha chápána jako konkrétní stav, přičemž jeho změna je vnímána jako popření existence mocenské rovnováhy. V této knize je ale **mocenská rovnováha chápána obecněji – jako zákonitost světového politického systému.** Systém nemůže existovat bez určité podoby rovnováhy. Řečeno jinak: změna mocenské rovnováhy, která vyústí ve změnu struktury světového politického systému, neodstraňuje systém jako takový. Systém se změnil, má novou kvalitu, ale existuje. Je tu v nové podobě, a to mimo jiné i proto, že je ve stavu určité nové vnitřní rovnováhy – jak o tom blíže hovoří 7. a 9. kapitola. Jestliže rozpad Sovětského svazu znamenal konec bipolarity vzniklé po 2. světové válce, neznamená to, že přestaly platit zákonitosti mocenské rovnováhy. Pouze vznikla nová struktura systému s novou rovnováhou – jejíž pozdější zánik bude znamenat novou proměnu systému, s největší pravděpodobností bez odstranění živelné povahy rovnováhy v něm.

Nejasnosti ve vztahu vnitřní a zahraniční politiky jsou spojeny se dvěma představami. Především je to tvrzení, že zahraniční a vnitřní politika jsou vlastně totéž, neexistuje žádná jejich odlišnost. Jenže – **i když jsou vnitřní a zahraniční politika zúženy pouze na politiku státu, pak se obě tyto politiky jednoho státu odehrávají v odlišném sociálním prostředí.** Proto úspěšná zahraniční politika nezbytně vyžaduje, aby byl respektován fakt, že vnitropolitický systém má jedno státní mocenské centrum zajišťující svou činností základní charakter systémové rovnováhy, zatímco světový politický systém je polycentrický a rovnováhy v něm se dosahuje do značné míry živelně. To znamená, že **politické aktivity státu doma a v zahraničí podléhají některým odlišným zákonitostem.**

Druhým diskutovaným tvrzením při vymezení vztahu vnitřní a zahraniční politiky je představa, že zahraniční politika je z vnitřní politiky bezprostředně odvozena, či že jí je podřízena. Vize podřízenosti zahraniční politiky vnitřní politice vznikají zpravidla jako analogie teorií o vztahu podstaty a jevu. **Jsou ale historické chvíle, a nebývají výjimečné, kdy je řešení vnitřních státních problémů závislé na splnění zahraničněpolitických úkolů státu.** Není proto vhodné hovořit o nadřazenosti vnitřní politiky státu zahraniční politice či naopak, ale o výchozí roli státu při zajišťování obou těchto politik.

Odlišnost mezinárodní a vnitrostátní politiky není ovšem absolutní, substancionální. Jejich shodná povaha je dána soustředěním na otázky moci, odlišnost pak různou povahou a rolí moci státu. Obě politiky směřují k udržení, rozvoji či změně aktuálního mocenského uspořádání a následně sociálních vztahů. Povaha těchto změn má však vzhledem k odlišnému prostředí, v němž se vnitrostátní a mezinárodní politika odehrávají, odlišnou podobu:

- Ve vnitřní politice je základní metodou evoluční změny vyjednávání mezi třídami, skupinami a jednotlivci; základním cílem této změny pak je úprava systému. V mezinárodní politice je základní metodou evoluční změny vyjednávání mezi státy; základním cílem této změny je úprava mezinárodního systému.
- Ve vnitřní politice je základní metodou kvalitativní změny revoluce či občanská válka a cílem je změna režimu či sociální struktury. V mezinárodní politice je základní metodou kvalitativní změny hegemonská válka a cílem je změna struktury světového politického systému ve smyslu získání nadvlády.
- Společnost chápána jako systém jednotlivců a skupin kombinující ekonomické, kulturní a politické vazby na území státu se v průběhu dějin vyvíjí. Světový politický systém, který

tvoří jednu složku této společnosti, je ovládán zákonitostmi, které nepodléhají změnám – či na svoji kvalitativní změnu stále čekají. Či, jak napsal britský teoretik Martin Wight, „mezinárodní politika je arénou návratů a opakování; je to oblast, v níž jsou politické akce nejpravdělněji nutností.“⁶

Politika je také snahou ovládnout sociální procesy, kontrolovat je tak, aby stav a vývoj odpovídali zájmům mocných. Tabulka **číslo 1** ukazuje, jaké jsou podle Roberta Gilpina mechanismy dozoru zabudované v obou systémech jako jejich elementy.⁷

Tabulka č. 1: **Mechanismus kontroly v politickém systému**

vnitrostátní systém	mezinárodní systém
vláda ^a	dominance velmocí ^b
autorita	hierarchie prestiže
vlastnická práva	rozdělení teritoria
zákon	systémová pravidla
vnitřní ekonomika	světová ekonomika

^a Založená na dělbě moci mezi vnitrostátními skupinami, koalicemi, třídami atd.

^b Založená na dělbě moci mezi státy.

Vnitřní politika státu je především sférou mocenské autority, administrativního řízení a práva. Lze ji popsat jako hierarchicky uspořádanou, vertikální, centralizovanou, s různorodými specializovanými, tedy různorodými aktéry. Naopak mezinárodní politika je sférou silové moci, boje a přizpůsobení – ovšem někdy i kooperace. Mezinárodní politika je anarchistická, horizontální, decentralizovaná a z hlediska základních charakteristik komponent–států homogenní. Proto stát ve světovém politickém systému jedná v první řadě jako instituce, která může a musí spoléhat především na vlastní síly. Jen moc státu je zárukou jeho přežití. Stát, stejně jako firma působící na svobodném trhu, se musí v první řadě snažit ovládnout podmínky své vlastní svrchované existence. Zahraniční politika státu je tedy v podmínkách spoléhání na vlastní síly a svépomoc ve svém minimálním rozměru zaměřena na sebezáchovu, ve svém maximálním rozměru pak na získání postavení hegemonu – zajištění univerzální nadvlády.

Tabulka č. 2: **Determinanty zahraniční politiky**

		osm možností							
		1	2	3	4	5	6	7	8
proměnné	mezinárodní vztahy	+	-	-	-	+	+	-	+
	politické vedení	+	+	-	-	-	-	+	+
	domácí politika	+	+	+	-	+	-	-	-

Při prognózování zahraniční politiky nelze ovšem vystačit s porozuměním zákonitostem mocenské rovnováhy. **Zahraniční politiku státu neovlivňuje jen systém mezinárodních vztahů,**

Prolog

ale i kvalita státnického vedení a situace na domácí politické scéně. Richard Rosecrance, jak ukazuje tabulka číslo 2, upozorňuje, že jen při prosté kombinaci těchto tří obecných proměnných lze dohledat osm odlišných možností chování podle toho, jaký důraz je na jednotlivé proměnné položen.⁸ Přitom každý z těchto usměrňujících faktorů podléhá změně.

Situace, kdy nedochází k revolučním změnám struktury světového politického systému, nejsou dány silou mírových idejí, ale tím, že hlavní mocnosti jsou spokojeny s existujícím uspořádáním. Onen pocit uspokojení či nevole nelze oddělit od vnitřních poměrů ve státě. Nespokojenost pak vede ke snaze jedné či více mocností o změnu. K udržení či změně uspořádání mocenských vztahů slouží **v mezinárodní politice tři hlavní nástroje:**

- Využití fyzické síly, tedy **válka**, ale i jiné formy násilí jako je **terorismus**, či používání prostředků odporujících právu jako je špionáž.
- Diplomacie**, tedy jednání směřující k dosažení dohod.
- Mezinárodní právo**, které vyrůstá především z dohod mocností.

Z těchto nástrojů **válka je *ultima ratio*.** **Zahraniční politika státu musí při každém rozhodování, které by mohlo narušit existující rovnováhu ve světovém politickém systému, brát ohled na riziko války.** Přitom nikdy není zcela na vůli jednoho státníka, kdy takovéto významné rozhodnutí bude muset být přijato. Tento problém provází celé dějiny. Už Platon tvrdil, že tam, kde panuje nevyhlášená válka všech proti všem, musel krétský zákonodárce stanovit „všechny zákonné předpisy pro život veřejný i soukromý se zřením na válku“.⁹ Není tomu jen proto, že fyzické násilí nezná jiné bariéry než násilí samo. Důvodem je i skutečnost, že diplomatické dohody a rozhodnutí právních institucí jsou často prosazeny ve střetu zájmů – které se opírají o sílu. A tam, kde je arbitrem síla suverénních států, tedy rozptýlená moc, tam nutně vládne anarchie.